

Крет О. В.,*кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1736-3863>***Крет Р. М.,***кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та міжнародних відносин
Рівненського державного гуманітарного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6208-5837>*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню правового становища суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні в умовах воєнного стану, введеного внаслідок повномасштабної агресії. За даними Аналітичного центру при Київській школі економіки, сукупні прямі збитки бізнес-сектору України станом на 1 січня 2024 року становили щонайменше 15,7 мільярдів доларів США. Актуальність проблематики зумовлена критичною роллю малого і середнього підприємництва у національній економіці та необхідністю збереження його функціонування за надзвичайних обставин, оскільки стійкість цього сектору безпосередньо впливає на економічну стабільність держави, зайнятість населення та фінансову спроможність бюджету. Автором здійснено аналіз конституційно-правових засад запровадження воєнного стану відповідно до положень статті 64 Конституції України та спеціального Закону від 12 травня 2015 року № 389-VIII, які передбачають межі можливих обмежень прав і свобод суб'єктів господарювання. У межах дослідження виявлено подвійність правового статусу малого і середнього підприємництва у воєнний період. Держава отримує повноваження щодо примусового відчуження приватного майна для оборонних потреб, залучення виробничих потужностей до виконання військово-господарських завдань, перепрофілювання підприємств та зміни режиму їхньої роботи згідно із Законом від 17 травня 2012 року № 4765-VI. Водночас у національну систему впроваджено масштабні компенсаторні заходи підтримки бізнесу, серед яких декларативний принцип ліцензування певних видів діяльності за постановою Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 року № 314; запровадження спеціального режиму єдиного податку за ставкою 2% від обороту згідно із Законом від 24 березня 2022 року № 2142-IX; мораторії на податкові санкції; програми релокації підприємств із зон активних бойових дій та пом'якшення трудового законодавства відповідно до Закону від 15 березня 2022 року № 2136-IX. Встановлено, що за перші вісім місяців 2025 року програмою релокації скористалися 8345 суб'єктів малого і середнього підприємництва, що відновили діяльність у західних та центральних областях України. Попри оперативну законодавчу реакцію на воєнні виклики, виявлено суттєві прогалини у реалізації компенсаційних механізмів за знищене майно, корупційні ризики та бюрократичні перешкоди у застосуванні пільгових режимів. Обґрунтовано необхідність удосконалення нормативної бази щодо прискорення процедур відшкодування воєнних

збитків, посилення адресності державної підтримки, запровадження дієвих запобіжників зловживань надзвичайними повноваженнями та забезпечення транспарентності адміністративних процедур. Наголошується на важливості збереження балансу між публічними оборонними інтересами та приватноправовими гарантіями підприємницької діяльності як фундаментальної засади верховенства права навіть за екстремальних обставин. Перспективним напрямом подальших досліджень визначено оцінку ефективності запроваджених заходів та розробку стратегії поствоєнного відновлення бізнес-сектору з урахуванням міжнародного досвіду та найкращих практик державно-приватного партнерства.

Ключові слова: малий та середній бізнес; воєнний стан; правове регулювання; підприємницька діяльність; суб'єкти господарювання.

Постановка проблеми. В умовах воєнного стану бізнес-середовище зазнало колосальних потрясінь. Значна частина малих і середніх підприємств (далі – МСП) вимушено припинила або скоротила діяльність. Інші перемістилися із прифронтових територій, і лише небагатьом вдалося продовжити роботу у звичному режимі [8]. Як вбачається з аналізу робочої групи Національної ради з відновлення України від наслідків війни, непрямі втрати економіки України лише за перші 3 місяці війни склали 126,8 млрд дол. США [21]. Однак йдеться про непрямі втрати та доволі застарілі дані. Оновлені й більш актуальні оцінки Аналітичного центру при Київській школі економіки свідчать про меншу цифру. Фахівці зазначають, що сукупні прямі збитки бізнес-сектору України (активи підприємств і комерційної інфраструктури) станом на 1 січня 2024 р. становили щонайменше близько 15,7 млрд дол. США [5]. Слід зауважити, що МСП традиційно відіграють провідну роль в економіці України, формуючи переважну більшість суб'єктів господарювання та забезпечуючи основну частку робочих місць. Відтак, їхнє функціонування в кризових умовах воєнного часу безпосередньо впливає на економічну стійкість держави, зайнятість населення, наповнення бюджету. Правове становище суб'єктів підприємництва істотно змінюється, оскільки держава запроваджує особливий правовий режим з можливим обмеженням окремих прав, але водночас, змушена вживати заходів для підтримки бізнесу, аби запобігти повному колапсу економіки. Виникає проблема забезпечення оптимального балансу між публічними інтересами (оборона, без-

пека) та приватними інтересами підприємців у сфері господарювання. Зважаючи на наведене, актуальним залишається питання, якою мірою чинне законодавство України враховує специфіку МСП в умовах війни, а також, чи достатньо правових механізмів захисту і підтримки МСП, та які правові прогалини потребують заповнення. Вирішення згаданих питань є необхідним для формування ефективної державної політики, спрямованої на збереження та розвиток підприємництва навіть в умовах воєнного стану.

Стан дослідження. Окремі аспекти правового регулювання підприємництва в умовах воєнного стану та пов'язані проблеми вже привертати увагу вітчизняних науковців. Зокрема, Н.В. Дараганова досліджувала державно-правовий механізм забезпечення свободи підприємницької діяльності під час дії режиму воєнного стану, наголошуючи на можливості законодавчих обмежень підприємницької свободи в цей період [1]. М.В. Григорчук і М.О. Зверіченко проаналізували нормативні підстави здійснення підприємницької діяльності в умовах війни, стверджуючи, що належне правове регулювання цієї сфери стає одним із пріоритетів національної безпеки [6]. В. Дикань та Н. Фролова дослідили сучасний стан МСП під час війни та інструменти державної підтримки його відновлення [8].

Слід також згадати і про науковий доробок науковців до початку повномасштабного вторгнення. Представники львівської наукової спільноти Р.О. Мірошник та У.О. Прокоп'єва аналізували проблеми і перспективи розвитку МСП в довоєнний період [2]. Питання становлення та підтримки сектору розглядали Г.В. Обруч, Б.Л. Іванюта, К.В. Журавльов [10]. Сучасні виклики для малого підприємництва досліджувала Т.А. Піхняк [4]. Однак попри численні дослідження у вітчизняному науковому дискурсі дотепер не вирішено всіх спірних питань та не досягнуто одностайності щодо багатьох теоретичних і практичних аспектів правового статусу суб'єктів МСП у згаданому контексті. В умовах змін законодавства, зумовлених воєнним часом, виникає потреба в комплексному дослідженні, в межах якого вдалося б узагальнити чинні правові положення та практику їх застосування щодо підприємництва під час воєнного стану, а також запропонувати пропозиції з удосконалення правового регулювання.

Метою статті є провести цілісний аналіз правового становища суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні в умовах воєнного стану та сформулювати науково обґрунтовані висновки і пропозиції щодо вдосконалення законодавства/

Виклад основного матеріалу. Запровадження воєнного стану в Україні відбувається на конституційно визначених засадах. Відповідно до ст. 64 Конституції України, в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод, із зазначенням строку дії цих обмежень [9]. Правовий режим воєнного стану деталізовано у спеціальному Законі України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон № 389-VIII). Він визначає зміст режиму, порядок введення і скасування воєнного стану, а також перелік заходів, які можуть застосовуватися державою протягом його дії. Зокрема, згідно з п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону № 389-VIII військове командування разом із військовими адміністраціями наділяються повноваженнями запроваджувати і здійснювати передбачені указом Президента та затверджені Верховною Радою заходи правового режиму воєнного стану [20]. Серед таких заходів передбачається примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, та вилучення майна державних підприємств і господарських об'єднань для потреб

держави в умовах воєнного стану. Іншими словами, держава отримує право у разі нагальної військової необхідності вилучати ресурси бізнесу для оборонних цілей.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 3 спеціального Закону України від 17.05.2012 № 4765-VI «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» (далі – Закон № 4765-VI), примусове відчуження майна здійснюється з попереднім повним відшкодуванням його вартості (або з наступним відшкодуванням, якщо попереднє було неможливим). Як вбачається з аналізу ст. 4 Закону № 4765-VI, рішення про відчуження чи вилучення ухвалюється відповідним військовим командуванням за погодженням з органами виконавчої влади або місцевого самоврядування (а в районах ведення воєнних (бойових) дій – самостійно командуванням) і оформлюється актом встановленої форми [19]. Таким чином, законодавство передбачає, що в умовах війни право власності суб'єктів господарювання може бути тимчасово обмежене з мотивів суспільної необхідності із гарантією подальшої компенсації завданих збитків.

Окрім примусового вилучення майна, на бізнес під час воєнного стану можуть покладатися й інші додаткові обов'язки. Згідно з Планом запровадження та забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, передбачено, зокрема:

- можливість переведення окремих підприємств на роботу в умовах особливого періоду;
- використання потужностей та трудових ресурсів підприємств приватного сектора для потреб оборони;
- зміну режиму роботи підприємств, здійснення інших змін у виробничій діяльності;
- тимчасове перепрофілювання підприємств (зміна профілю виробництва) відповідно до потреб воєнного часу [11].

Фактично зазначені заходи дозволяють державі залучати підприємства до виконання оборонних завдань, напряму ставити їх продукцію або послуги на службу армії і населенню, змінювати структуру роботи, робочий час, номенклатуру виробництва тощо. При цьому Н.В. Дараганова справедливо зауважує, що право на свободу підприємницької діяльності не належить до абсолютних прав, а тому в особливий період може піддаватися визначеним законом обмеженням. Проте такі обмеження мають здійснюватись відповідно до законодавства і відповідати критеріям необхідності та пропорційності. Дослідники слушно звертає увагу, що такий акт, як Указ Президента від 24.02.2022 № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» не встановлює конкретних обмежень економічних прав (далі – Указ Президента № 64/2022) [1]. Справді, Указ Президента № 64/2022 містить лише доручення уряду визначити порядок реалізації заходів режиму [12]. Відповідно, можна стверджувати, що деталізація режиму для МСП здійснюється у підзаконних нормативно-правових актах Кабінету Міністрів України та центральних органів виконавчої влади. Практична імплементація згаданих заходів покладається здебільшого на органи виконавчої влади, Міністерство економіки, військові адміністрації тощо, які шляхом підзаконних актів визначають конкретні правила для підприємств. Протягом останніх років в Україні спостерігається погіршення стану гарантування підприємницької свободи у воєнний період. Така ситуація зумовлена об'єктивними обставинами військового конфлікту, недоліками нормативного регулювання та, значною мірою, деструктивним впливом корупційних практик і дефектами правореалізаційної діяльності владних

інституцій. Відповідно, окрім формальних правових норм, на реальне становище бізнесу впливають і суб'єктивні чинники (дії посадових осіб), що потребує уваги при вдосконаленні механізмів гарантування прав підприємців. Водночас описані правові обмеження та їхні практичні наслідки неоднорідно впливають на різні сегменти бізнес-середовища, що актуалізує питання специфіки правового статусу саме малого і середнього підприємництва в умовах воєнного стану.

Слід зауважити, що мале і середнє підприємництво визначається в Україні переважно кількісними критеріями (кількість працівників і річний дохід). Відповідно до ст. 2 Закону України від 09.01.2025 № 4196-IX «Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб» (далі – Закон № 4196-IX), суб'єктами малого підприємництва є фізичні особи – підприємці та юридичні особи будь-якої організаційно-правової форми, у яких середня кількість працівників за рік не перевищує 50 осіб, а річний дохід – еквівалент 10 млн євро. Суб'єкти середнього підприємництва визначаються як всі інші, що не належать ні до малих, ні до великих підприємств [18]. Хоча такі формальні критерії прямо не змінюються в умовах воєнного стану, економіко-правова характеристика МСП у цей період має свої особливості. Малі та середні підприємства зазвичай менш стійкі фінансово, мають обмежені резерви та ресурси для виживання в кризових умовах. Вони більш чутливі до економічних коливань, бойових дій, порушення логістики, втрати персоналу (через мобілізацію чи евакуацію), руйнування майна тощо. Тому держава, усвідомлюючи критичну роль МСП для економіки, намагається надати цьому сектору цільову підтримку та пом'якшити регуляторний тиск у міру можливості, навіть під час війни. З іншого боку, МСП так само підпадають під усі вищезгадані обмежувальні заходи воєнного стану, що накладаються на бізнес. Відповідно, якщо виникне потреба, мале приватне підприємство так само може бути залучене до оборонних робіт чи зазнати вилучення майна, як і великі суб'єкти підприємництва. Різниця може полягати лише в масштабі ресурсів, які можуть бути мобілізовані.

Одним з основних напрямів державної політики під час війни стало спрощення умов ведення бізнесу з метою зменшення адміністративного навантаження на підприємців, які і так перебувають у скрутному становищі. У березні 2022 р. було прийнято низку нормативних актів, спрямованих на дерегуляцію господарської діяльності. Кабінет Міністрів України постановою від 18.03.2022 р. № 314 «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» (далі – Постанова № 314) запровадив особливий декларативний порядок набуття права на провадження окремих видів господарської діяльності. Суб'єкт господарювання може розпочати здійснення певних дій щодо провадження діяльності без попереднього отримання ліцензії чи документа дозвільного характеру за умови подання декларації до відповідного органу ліцензування, дозвільного органу або суб'єкта надання публічних (електронних публічних) послуг у порядку, визначеному постановою, з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг «Дія» чи через центр надання адміністративних послуг. Особливо слід зауважити, що перелік видів діяльності, для яких декларативний принцип не застосовується, визначено у Додатку 2 до Постанови № 314. Зокрема, збережено традиційний дозвільний режим для обігу лікарських засобів

і медичної практики. Запроваджений механізм має тимчасовий характер, оскільки суб'єкти господарювання, які набули право на провадження діяльності на підставі декларації за відсутності відповідних дозвільних документів, зобов'язані до кінця календарного року, в якому припинено або скасовано воєнний стан, але не пізніше трьох місяців з дня його припинення чи скасування, звернутися до уповноважених органів для отримання ліцензій чи інших документів дозвільного характеру в загальному порядку, установленому законодавством [7].

Не менш важливим напрямом підтримки стало спрощення податкового навантаження для МСП. Найбільш помітним кроком було впровадження спеціального режиму єдиного податку для малого бізнесу за ставкою 2% від обороту. Відповідно до Закону України від 24.03.2022 № 2142-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану», з 1 квітня 2022 р. фізичні особи – підприємці та юридичні особи (які відповідають критеріям третьої групи спрощеної системи) отримали право за заявою перейти на сплату єдиного податку в розмірі 2% від обороту на час дії воєнного стану [14]. Такий режим, на думку автора, суттєво знижував податкове навантаження (порівняно зі стандартними 5% для 3-ї групи або сплатою ПДВ і податку на прибуток на загальній системі) і, за задумом, мав допомогти малому бізнесу вижити у воєнний період. Водночас пільга мала тимчасовий характер. Законом України від 30 червня 2023 року № 3219-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» було визначено припинення застосування 2-відсоткової ставки з 1 серпня 2023 року і повернення платників, які користувалися спеціальним режимом, до звичайних правил сплати єдиного податку та інших податків [13]. Таким чином, держава сприяла підтримці МСП у період невизначеності на початку воєнного стану, однак повернулася до звичайного режиму після умовної стабілізації лінії фронту.

Не менш важливою стала державна підтримка збереження трудового потенціалу на підприємствах. Внаслідок мобілізації значна кількість найманих працівників була призвана до лав Збройних Сил, інші виїхали за кордон або змушені були не працювати через воєнні дії. Для врегулювання трудових відносин в таких умовах було прийнято спеціальний Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», що діє тимчасово на період воєнного стану (далі – Закон № 2136-IX). Аналіз положень законодавства дає підстави стверджувати, що роботодавцям надано більше гнучкості в питаннях переведення і переміщення працівників, змін істотних умов праці, запровадження надурочних робіт тощо. Зокрема, передбачена можливість призупинення дії трудового договору на час, поки працівник не може виконувати роботу через військові дії. Положення Закону № 2136-IX особливо актуальні для МСП, оскільки відсутність навіть кількох працівників критично впливає на діяльність. Запровадження більш гнучкого правового режиму надало можливість підприємцям оптимізувати трудові ресурси та оперативно приймати кадрові рішення [17]. Крім того, держава запровадила програми підтримки зайнятості шляхом компенсації за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, розширення доступу до програм часткового безробіття тощо [16]. Імплементация згаданих заходів мала на меті пом'якшити негативний вплив війни на ринок праці та допомогти підприємствам зберегти колективи.

Окремо слід звернути увагу на явище масового переміщення бізнесу із зон активних бойових дій до більш безпечних регіонів. Уряд вже навесні 2022 р. започаткував програму релокації підприємств, надаючи державну підтримку у перевезенні виробничого обладнання, пошуку приміщень на новому місці, сприянні у розселенні працівників тощо [15]. Згідно з нещодавнім дослідженням Опендатабот, лише за перші 8 місяців 2025 року 8345 МСП скористалися програмою релокації та відновили діяльність у західних та центральних областях України [3]. Релокація бізнесу викликала й нові правові питання, зокрема щодо збереження податкової адреси, перереєстрації підприємств, перевезення матеріальних цінностей, трудових відносин з переміщеними працівниками тощо. Більшість згаданих питань були оперативно вирішені підзаконними актами і роз'ясненнями відповідних відомств.

Таким чином, правове становище суб'єктів МСП в умовах воєнного стану має комплексний характер. З одного боку, вони функціонують під тиском особливих обставин та зазнають додаткових обмежень і обтяжень (ризик примусового вилучення активів, залучення до оборонних робіт, кадрові втрати, порушення зв'язків). З іншого боку, держава намагається максимально полегшити їм виконання регуляторних вимог, запроваджуючи тимчасові спрощення, пільги та програми підтримки. Доволі слушно з цього приводу зазначали вітчизняні дослідниці В. В. Дикань та Н. Л. Фролова, стверджуючи, що в умовах війни український уряд реалізував низку інституціональних та податкових трансформацій, лібералізував бізнес-середовище (мінімізувавши перевірки та фіскальний тиск), започаткував механізми компенсації воєнних втрат та фінансової допомоги бізнесу [2]. Імплементация згаданих заходів дозволила багатьом МСП вистояти в перші місяці війни і адаптуватися до нових реалій. Водночас, існує низка проблем, адже далеко не всі підприємці змогли скористатися запропонованими пільгами (дехто через бюрократичні перепони, брак інформації або невідповідність критеріям). Крім того, компенсаційні механізми за втрачене майно досі перебувають у стадії формування, значні виклики постають у сфері кредитування та доступу до фінансів для відновлення діяльності. Крім того, корупційний фактор та недосконалість правозастосування, про які йшлося вище, можуть звести нанівець хороші законодавчі ініціативи. Тому забезпечення реального балансу інтересів держави і бізнесу вимагає не тільки прийняття відповідної нормативно-правової бази, але і належної її реалізації на практиці.

Висновки. Проведене дослідження правового становища МСП в умовах воєнного стану дозволило визначити оперативну реакцію української правової системи на виклики повномасштабної агресії. Держава створила нормативну базу для продовження функціонування цього критично важливого сектору економіки. Аналіз чинного законодавства дозволив визначити подвійність правового статусу МСП у воєнний період. З одного боку, держава отримала повноваження примусового відчуження майна та залучення ресурсів бізнесу для оборонних потреб. З іншого боку, впроваджено масштабні компенсаторні механізми підтримки. Серед них спрощення дозвоільних процедур, податкові пільги, пом'якшення трудового законодавства та програми релокації підприємств.

У межах дослідження вдалось виявити суттєві недоліки у практичній реалізації задекларованих механізмів. Зокрема, компенсаційні процедури за знищене майно досі перебувають у стадії формування. Бюрократичні перешкоди ускладнюють

доступ до пільг, спостерігаються корупційні ризики. Малий і середній бізнес має обмежений доступ до кредитних ресурсів для відновлення діяльності. На підставі проведеного аналізу обґрунтовано необхідність удосконалення чинної нормативної бази. Справді актуальним залишається питання прискорення формування ефективних механізмів компенсації воєнних збитків з чіткими процедурами та джерелами фінансування. Окремо слід зауважити, що державна підтримка має стати більш адресною залежно від специфіки діяльності та географічного розташування суб'єктів господарювання. Вагомою рекомендацією також є потреба у запровадженні дієвих запобіжників зловживань надзвичайними повноваженнями через посилення контролю та встановлення відповідальності.

Забезпечення балансу між публічними оборонними інтересами та приватноправовими гарантіями підприємницької діяльності слугує конституційно-правовою необхідністю. Наведена теза зумовлена необхідністю дотримання змісту принципу верховенства права навіть в умовах воєнного стану. Подальші дослідження доцільно спрямувати на емпіричну оцінку ефективності запроваджених заходів підтримки. Також актуальним є порівняльний аналіз міжнародного досвіду правового регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнних конфліктів. Перспективним напрямом залишається розробка комплексної стратегії поствоєнного відновлення бізнес-сектору з урахуванням найкращих практик державно-приватного партнерства.

Література:

1. Darahanova N. State-legal mechanism for ensuring freedom of entrepreneurship in the conditions of martial law. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2023. Vol. 1, no. 78. P. 99–103. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.15> (date of access: 17.11.2025).
2. Miroshnyk R., Prokopieva U. Development of small and medium-sizes businesses in Ukraine: problems and possibilities. *Journal of Lviv Polytechnic National University. Series of Economics and Management Issues*. 2020. Vol. 4, no. 1. P. 63–71. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi2020.01.063> (date of access: 17.11.2025).
3. Opendatabot. Майже 8 тисяч бізнесів переїхали в інші регіони у 2025 році. *Опендатабот – відкриті дані про компанії, ФОП, суди та нерухомість України*. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/business-relocation-2025> (дата звернення: 17.11.2025).
4. Pikhniak T. Current challenges for the economic development of small enterprise in Ukraine. *Pryazovskyi Economic Herald*. 2021. No. 2(25). DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2021-2-5> (date of access: 17.11.2025).
5. Report on damages to infrastructure from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of January 2024. Kyiv : KSE Institute, 2024. 38 p. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/05/Eng_01.01.24_Damages_Report.pdf (date of access: 17.11.2025).
6. Григорчук М. В., Зверченко М. О. Правові підстави здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Legal Bulletin*. 2024. Т. 1, № 11. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339x-2024-11-a9> (дата звернення: 17.11.2025).
7. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 18.03.2022 № 314 : станом на 19 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-п#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
8. Дикань В., Фролова Н. Напрями та інструменти державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні у воєнний час. *Економіка та суспільство*. 2022. № 38. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-56> (дата звернення: 17.11.2025).

9. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
10. Обруч Г. В., Іванюта Б. Л., Журавльов К. В. Проблеми і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2018. № 61. DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i61.127686> (дата звернення: 17.11.2025).
11. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 24.02.2022 № 181-р : станом на 29 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-r#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
12. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
13. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану : Закон України від 30.06.2023 № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 № 2142-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
15. Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 25.03.2022 № 246-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-r#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
16. Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні : Постанова Каб. Міністрів України від 20.03.2022 № 331 : станом на 11 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/331-2022-p#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
17. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX : станом на 1 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
18. Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 09.01.2025 № 4196-IX : станом на 31 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4196-20#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
19. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI : станом на 28 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
20. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 17.11.2025).
21. Проект Плану відновлення України. Київ : Нац. рада з відновлення України від наслідків війни, 2022. 86 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/audit-of-war-damage.pdf> (дата звернення: 17.11.2025).

Kret O., Kret R. Legal status of small and medium-sized businesses under martial law

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the legal status of small and medium-sized businesses in Ukraine under martial law imposed as a result of full-scale aggression. According to the Analytical Center at the Kyiv School of Economics, the total direct losses to the business sector of Ukraine as of January 1, 2024 amounted to at least 15.7 billion US dollars. The relevance of the issue is due to the critical role of small and medium-sized businesses in the national economy and the need to maintain its functioning under extraordinary circumstances, since the stability of this sector directly affects the economic stability of the state, employment of the population and the fiscal capacity of the budget. The author analyzed the constitutional and legal principles of the introduction of martial law in accordance with the provisions of Article 64 of the Constitution of Ukraine and the special Law of May 12, 2015 No. 389-VIII, which provide for the limits of possible restrictions on the rights and freedoms of business entities. The study revealed the duality of the legal status of small and medium-sized businesses during the war period. The state receives powers to forcibly alienate private property for defense needs, attract production facilities to perform military-economic tasks, re-profiling enterprises and change their operating regime in accordance with the Law of May 17, 2012 No. 4765-VI. At the same time, large-scale compensatory measures to support business have been introduced into the national system, including the declarative principle of licensing certain types of activities in accordance with the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of March 18, 2022 No. 314; the introduction of a special single tax regime at a rate of 2% of turnover in accordance with the Law of March 24, 2022 No. 2142-IX; moratoriums on tax sanctions; programs for the relocation of enterprises from zones of active hostilities and the relaxation of labor legislation in accordance with the Law of March 15, 2022 No. 2136-IX. It was established that in the first eight months of 2025, 8,345 small and medium-sized businesses took advantage of the relocation program, which resumed operations in the western and central regions of Ukraine. Despite the prompt legislative response to military challenges, significant gaps were identified in the implementation of compensation mechanisms for destroyed property, corruption risks, and bureaucratic obstacles in the application of preferential regimes. The need to improve the regulatory framework to accelerate the procedures for compensation for war losses, strengthen the targeting of state support, introduce effective safeguards against abuse of extraordinary powers, and ensure transparency of administrative procedures is substantiated. The importance of maintaining a balance between public defense interests and private law guarantees of entrepreneurial activity as a fundamental principle of the rule of law even in extreme circumstances is emphasized. A promising direction for further research is the assessment of the effectiveness of the implemented measures and the development of a strategy for the post-war recovery of the business sector, taking into account international experience and best practices of public-private partnership.

Key words: small and medium-sized businesses; martial law; legal regulation; entrepreneurial activity; business entities.

